

Beheer en onderhoud van monumentale begraafplaatsen

In deze brochure passeert een aantal praktische aspecten van het dagelijkse beheer en onderhoud van rijksbeschermd begraafplaatsen de revue. Zo worden enkele van de meest gestelde vragen beantwoord. Meer vragen komen in een volgende brochure aan bod. Deze brochure is niet alleen bedoeld voor beheerders en eigenaren van begraafplaatsen, maar geeft ook nabestaanden en andere partijen een beeld van de complexe problematiek van bescherming en instandhouding van funerair erfgoed.

Het antwoord op de vraag of er iets aan een dergelijk grafmonument gedaan moet worden kan zonder meer worden beantwoord met ja. Niet alleen uit het oogpunt van behoud, maar ook vanwege de gevaren die bezoekers lopen. Grafmonument Scheuer-Braams op de Gemeentelijke Begraafplaats in Harlingen

INLEIDING

Het aantal rijksbeschermd monumenten op begraafplaatsen bedraagt op dit moment zo'n 1150. Die monumenten liggen, geheel of gedeeltelijk, op 550 begraafplaatsen of kerkhoven. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg houdt van al die monumenten een register bij, gebaseerd op de Monumentenwet 1988. Van elk monument is een aantal registergegevens vastgelegd. In een lopende tekst, de zogenaamde redengevende omschrijving, staat onder meer te lezen waar de bescherming zich op richt. Sommige begraafplaatsen zijn eenvoudigweg beschreven als 'kerkhof bij kerk', maar er zijn ook begraafplaatsen of onderdelen daarvan, met een beschrijving van een of meer A4'tjes. Verder kan de omvang van de bescherming van geval tot geval uiteenlopen: van een of meer grafmonumenten tot een complete begraafplaats, inclusief aanleg.

Beschermd status

Voor beheerders en eigenaren van beschermd begraafplaatsen is vaak onvoldoende duidelijk wat de beschermde status inhoudt en waar de bescherming zich op richt. Zo ontstaan er allerlei vragen. Bijvoorbeeld: 'Als de aanleg is beschermd, vallen daar dan ook de paden, de beukenlaan en de monumentale, vrijstaande bomen onder?' En: 'Wat is de status van de grafmonumenten die samen het beeld zo sterk bepalen?' 'Kan er, als al deze onderdelen zijn

Veel gestelde vraag bij begraafplaatsen met een beschermde aanleg: 'Zijn de bomen, de paden en het water dan ook beschermd?' Het antwoord is over het algemeen: 'Ja.' Gemeentelijke begraafplaats De Biezen in Santpoort-Noord

Een andere vraag is: 'Zijn alle grafmonumenten stuk voor stuk beschermd?' Nee, meestal niet stuk voor stuk, maar wel het beeld dat ze samen opleveren. Algemene Begraafplaats in Den Helder

Overzicht van Beth Haim te Ouderkerk aan de Amstel. Hier komen de elementen groen, rood en grijs op harmonieuze wijze samen

Deze bank op begraafplaats Ter Navolging in Tiel is fraai en passend bij zijn omgeving vormgegeven. Jammer genoeg is de directe omgeving van de begraafplaats nogal veranderd

beschermd, nog wel worden begraven en mogen er urnen worden bijgeplaatst?' Maar er zijn ook vragen van andere aard, zoals: 'Wat kunnen rechthebbenden verwachten als ze op een beschermde begraafplaats een oud graf weer in gebruik willen nemen?' Of: 'Wat moet een beheerder doen wanneer de in de redengevende omschrijving genoemde bomenlaan gebreken gaat vertonen of bepaalde grafmonumenten gevaarlijke tekenen van verval laten zien?' Door onbekendheid met het onderwerp en omdat een antwoord op deze vragen ontbrak, is in het verleden menige begraafplaats gesloten. Bij dit soort sluitingen speelde vaak ook de gedachte dat sluiting de instandhouding en bescherming van de begraafplaats ten goede zou komen. Het tegendeel blijkt veelal waar. Doordat een begraafplaats geen funeraire functie meer heeft, nemen beheer en onderhoud vaak af of wordt daar op den duur van afgezien, wordt de administratie verwaarloosd en raakt de begraafplaats gaandeweg in verval.

Tijdsbeeld

Inmiddels is wel gebleken dat begraafplaatsen met achterstallig onderhoud minder bezoekers krijgen en dat nabestaanden zo'n plek niet graag of helemaal niet meer bezoeken. Vaak kunnen zij het graf van hun geliefden niet meer terugvinden en is er niemand die hen kan helpen. Gelukkig is in de laatste decennia van de twintigste eeuw de aandacht voor monumentale begraafplaatsen gegroeid en is er waardering ontstaan voor de plek en het typische karakter ervan. Zozeer zelfs dat nogal wat begraafplaatsen of onderdelen daarvan als rijksmonument zijn beschermd. Die bescherming heeft echter niet tot doel een begraafplaats als relict uit het verleden te conserveren, maar juist om het tijdsbeeld zo goed mogelijk in stand te houden en aan huidige generaties te laten zien hoe er ooit werd omgegaan met de dood en hoe men daar vorm aan gaf.

VIER COMPONENTEN

In het algemeen hebben we op begraafplaatsen te maken met vier componenten, vaak in verschillende combinaties. Te weten: *rood* (bouwwerken), *groen* (aanleg, beplanting, inrichting), *grijs* (grafmonumenten) en *blauw* (waterpartijen). Een aantal vragen en problemen die we in de dagelijkse beheer- en onderhoudspraktijk van funeraire monumenten tegenkomen, wordt hieronder aan de hand van deze vier componenten nader belicht. De organisatorische, juridische en financiële problematiek komt apart aan bod.

Rood

Bouwwerken op begraafplaatsen worden samengevat met de term 'rood'. Daarmee worden alle gebouwde constructies en accommodaties bedoeld, anders dan grafmonumenten, zoals poortgebouwen, aula's, kapellen, dienstgebouwen en -woningen, wacht- en schuilhuisjes, meubilair, baar- en lijkenhuisjes, muren en toegangspoorten, bruggen en columbaria, ofwel interne urnenbewaarplassen.

Veel bouwwerken zijn specifiek voor hun functie ontworpen en weerspiegelen wat bouwstijl betreft de ten tijde van de bouw heersende stromingen in de architectuur. Soms levert dat zware, sombere gebouwen op die het rouwproces benadrukken, soms lichte, frivolere constructies die verwijzen naar een nieuw begin.

Bestaande bouwwerken

Nogal wat van deze bouwwerken staan onder druk, omdat de eisen voor gebruik sterk veranderd zijn. Aula's zijn bijvoorbeeld vaak te klein, inefficiënt of gewoon overbodig. De gemakkelijkste oplossing is dan om nieuwbouw te plegen, gericht op de eisen van vandaag. Wanneer het bestaande gebouw echter een visueel belangrijk element op de begraafplaats vormt en bovendien een rijksmonument is, moet er een andere oplossing worden gezocht. Die andere oplossing is niet zonder meer het in gebruik nemen van een nieuw gebouw, omdat het bestaansrecht van het oude gebouw daarmee vaak wordt ondermijnd.

Doel van de aanwijzing is immers de instandhouding van het gebouw. Dat hoeft niet te betekenen dat er geen aanpassingen of wijzigingen aan mogen plaatsvinden, wanneer dat nodig is. In een vergunningsprocedure wordt vastgesteld in hoeverre de aanpassing of wijziging acceptabel is. Belangrijk is dat de monumentale waarden van het gebouw voldoende worden gerespecteerd. Hoe unieker het gebouw, het materiaal of de toepassing daarvan, hoe meer er bijvoorbeeld gestreefd zal worden naar een goede restauratie of gelijkwaardige vervanging. Het kan niet zo zijn dat stalen kozijnen zonder meer worden vervangen door exemplaren van kunststof. Zo wordt er ook in het geval van uitbreiding uiteraard bekeken in hoeverre het bestaande gebouw in zijn waarde gelaten wordt. De bedrijfsvoering speelt daarbij wel degelijk een rol. Want het heeft geen zin gebouwen aan te passen of te restaureren die vervolgens onbruikbaar blijken en leeg komen te staan, om zo alsnog ten prooi te vallen aan verval.

Nieuwe bouwwerken

Nog steeds worden op begraafplaatsen nieuwe bouwwerken geplaatst. Behalve dienstgebouwen zijn dat vooral columbaria en urnenmuren. Wanneer de aanleg van een begraafplaats beschermd is, dan is voor een dergelijke voorziening niet alleen een bouwvergunning nodig, maar ook een vergunning conform de Monumentenwet 1988. Bij het afgeven van die vergunning wordt dan beoordeeld in hoeverre de nieuwe bouwwerken een aanwinst vormen, dan wel een verstoring van de historische aanleg of het beeld.

Veel vragen worden er gesteld over hergebruik van beschermde lijkenhuisjes, aula's en kapellen. Juist deze kleine gebouwen kunnen uitstekend dienen als urnenbewaarplaats. Daarvan zijn her en der in ons land voorbeelden te vinden. Ook muren van gebouwen kunnen benut worden voor urnennissen. Afhankelijk van materiaal en vormgeving kan een dergelijke nieuwe vorm een waardevolle toevoeging vormen. Maar ook hiervoor zal in de meeste gevallen een bouw- en een monumentenvergunning nodig zijn.

Groen

Begraafplaatsen worden onder meer vanwege hun gaafheid in relatie tot de (tuin)architectonische, genealogische of funerair-historische waarden aangewezen als rijksmonument. Soms gaat het om een eenvoudige aanleg, bijvoorbeeld een door een gracht en windsingel omgeven kerkhof met een rationeel padenstelsel. Soms om een begraafplaats in landschapsstijl, met slingerpaden, bollende grafvelden en monumentaal geboomte.

Door ouderdom en jarenlang gebruik zijn in veel gevallen – ook bij beschermde begraafplaatsen – bepaalde karakteristieken vervaagd of zelfs verloren gegaan. Zo kan om gebruikstechnische redenen het padenbeloop zijn gewijzigd, kunnen grafvelden zijn uitgebreid en bomen vervangen door een andere soort of op een andere plaats herplant. Hierbij komt nog dat uit de meeste redengevende omschrijvingen onvoldoende valt op te maken wat er nu precies onder het monument wordt verstaan. Ook onbekendheid van de beheerder met het oorspronkelijke ontwerp en met de bedoeling ervan kan mede oorzaak zijn van een gestage transformatie. De begraafplaatsen die op de foto's in deze brochure onder de aandacht komen, dateren veelal uit de negentiende eeuw, omdat vooral toen veel begraafplaatsen volgens plan en naar een heersende stijl werden aangelegd. Een enkele dateert uit het begin van de twintigste eeuw. Veel zijn in een landschappelijke stijl aangelegd, onder meer door bekende tuinarchitecten als vader en zoon Zocher, L.A. Springer, vader en zoon Copijn en L.P. Roodbaard. Maar er zijn ook begraafplaatsen aangelegd door minder bekende tuinarchitecten of groenopzichters in gemeentedienst. Wat al deze ontwerpers – bekend of minder bekend – samenbindt, is dat zij 'op de lange termijn' ontwierpen. Dat wil zeggen dat zij bij hun ontwerp rekening hielden met een situatie waarbij de bomen en bepaalde struiken volgroeid zouden zijn. In het algemeen hebben we het dan over vijftig tot honderd jaar na de voltooiing van de aanleg.

Bomen en struiken

Gaan we ervan uit dat ontwerpers rekening hielden met een termijn van vijftig tot honderd jaar voor een volgroeid bomenbestand, dan zijn er tegenwoordig nogal wat negentiende-

Kapellen werden gebouwd voor het houden van diensten op begraafplaatsen. Hoewel hun functie in de afgelopen decennia niet zelden overbodig is geworden, vormen ze desalniettemin onmisbare elementen op de begraafplaats. Rooms-katholieke Begraafplaats in Sneek

Urnenbewaarplaats in de kapel van de Rooms-katholieke Begraafplaats in Sneek: het antwoord op de vraag 'Wat te doen met waardevolle gebouwen die buiten gebruik zijn gesteld?'

Doorkijk op de in landschappelijke stijl aangelegde, gemeentelijke begraafplaats Kleverlaan in Haarlem. Het ontwerp van deze begraafplaats is van de hand van drie bekende landschapsarchitecten: J.D. Zocher, L.P. Zocher en L.A. Springer

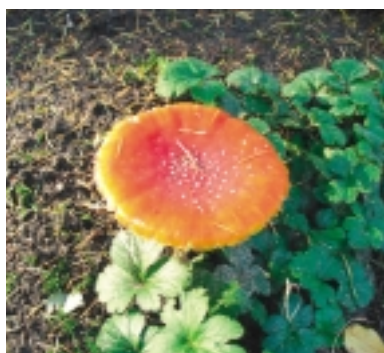

Een hoger gelegen kerkhof met boomsingel en beekwerk bij de Nederlands-hervormde kerk van Bears

Een alternatief voor asfalt is een vriendelijker ogende halfverharding van grind of split, ofwel fijne basaltkorrels. In dit geval, op de gemeentelijke begraafplaats Zorgvlied te Amsterdam, is de keuze juist, omdat er door de opsluiting van het pad door middel van hagen geen overlast ontstaat in de grafvelden

Op begraafplaatsen komen ook veel verschillende soorten paddestoelen voor. Hier de giftige en opvallende vliegenzwam

vroeg-twintigste-eeuwse begraafplaatsen wat betreft hun groen op hun hoogtepunt, of daar al overheen. Met alle gevolgen van dien. De kwaliteit van de bomen of struiken kan door ouderdom of door verminderde (bodem-)omstandigheden zodanig zijn achteruitgegaan, dat ingrijpen noodzakelijk is. Soms kan dat door boomchirurgie, waarmee een monumentale boom nog voor enige tijd kan worden behouden. Vaker zal het gaan om verjonging na kap van het oude bestand of een deel daarvan.

De vraag is of deze ingrepen een aantasting van het ontwerp zijn of juist een kans om de instandhouding van de begraafplaats te waarborgen. Het laatste is naar de mening van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg het geval, omdat in die gevallen waarbij het oorspronkelijke ontwerp en het beplantingsplan bekend zijn en men inzicht heeft in de kwaliteit van de bomen, er een actief en adequaat beheer kan plaatsvinden. Daarbij kan verjonging het ontwerp in zijn waarde laten en in veel gevallen zelfs versterken.

Het verdient aanbeveling om een deskundige tuin- of landschapsarchitect te betrekken bij het voorbereiden van een op herstel en verjonging gericht groenplan. Behalve een kapvergunning is voor dit soort ingrepen vaak ook een monumentenvergunning vereist.

Paden en grafvelden

Andere belangrijke ingrediënten van een aanleg zijn de slingerpaden of, bij jongere ontwerpen, een meer symmetrisch padenstelsel. De paden zijn van oorsprong vaak onverhard en zonder kantopsluiting. Om gebruiksredenen en redenen van efficiënter beheer zijn veel paden in de loop der tijd verhard. Dit mag begraafplaatsen dan wel toegankelijker maken, het doet tegelijkertijd afbreuk aan het ontwerp en de beleving ervan. Vaak zijn er andere oplossingen mogelijk die zich meer voegen naar het ontwerp, zoals halfverhardingen of verhardingen met een gekleurde afwerk- of slijtlaag. Vormgeving en materiaalkeuze zijn van groot belang bij de waardering van dit soort wijzigingen.

De grafvelden binnen een negentiende-eeuws ontwerp zijn doorgaans ruim van opzet, enigszins bollend en gelegen in een losse groenstructuur. Een combinatie met hagen is mogelijk, maar vaak zijn deze een toevoeging uit later tijd. Op veel negentiende-eeuwse begraafplaatsen zijn delen van de groenstructuur opgeofferd aan grafruimte. Hierdoor is het oorspronkelijke ontwerp geweld aangedaan of zelfs geheel verloren gegaan. Herstel is noodzakelijk om de nog aanwezige landschapsarchitectuurhistorische waarden weer terug te brengen. Daarmee komen ook eventuele contemporaine graftekens beter tot hun recht en blijven de funerair-historische waarden in hun context behouden.

Groenbeheer

Groen vormt in veel gevallen een dilemma. Om een gewenste situatie te krijgen moet men vooraf goed weten welk beeld men over tien, twintig of vijftig jaar bereikt wil hebben. In de tussentijd is continue bijstelling nodig om de groei te stimuleren en te reguleren. Op een bepaald moment kan een groenontwerp 'pieken': alles is volgroeid, de kwaliteit is goed en het beeld is zoals gewenst. Deze situatie houdt vaak niet lang stand, doordat de kwaliteit van het groen terugloopt of andere omstandigheden ingrijpen noodzakelijk maken. Toch is het mogelijk met goed beheer de gewenste situatie te verlengen, dan wel te komen tot een verantwoord veranderd beeld binnen de mogelijkheden die het oorspronkelijke ontwerp biedt.

Goed beheer is vandaag de dag ook een vereiste vanuit het begrip zorgplicht. De eigenaar van een boom moet aantonen dat hij alles gedaan heeft om schade aan derden te voorkomen. Periodieke controle van bomen en ondergrond en vakkundig onderhoud behoren daartoe en dragen zo bij aan de instandhouding van het groen.

Begraafplaatsen met een bijzondere aanleg hebben vaak ook een functie in de ecologische structuur van de omgeving. Omdat begraafplaatsen 's nachts donker en stil zijn en omdat de opgebrachte grondsoort vaak van die in de omgeving verschilt en ook anders gebruikt wordt, vormen zij een goede voedingsbodem voor bijzondere flora en fauna. Plaatselijke natuurverenigingen hebben dat allang ontdekt en geven vaak het belang aan van een plek voor een beschermde planten- of diersoort, zoals bijvoorbeeld vleermuizen. Oude begraafplaatsen

kennen veel rustige hoekjes, waar bepaalde dieren en planten zich goed kunnen handhaven. Bij het maken van wijzigingsplannen voor de begraafplaats dient hier terdege rekening mee te worden gehouden.

Blauw

Water speelt in Nederland een grote rol, ook op begraafplaatsen. Het is vooral de functionele kant van het water, als afscheiding of als afvoermogelijkheid voor drainagewater, die van belang is. Als specifiek ontwerpelement komt water minder vaak voor. Met name in de laaggelegen gebieden van Nederland vinden we verhoogde begraafplaatsen en kerkhoven die worden omringd door een sloot of een gracht. In een enkel geval werd een sloot of gracht ook gebruikt voor de aanvoer van lijken per boot, zoals bij de joodse begraafplaatsen in Muiden en Ouderkerk aan de Amstel of bij de Algemene Begraafplaats aan de Spanjaardslaan in Leeuwarden. Die functie is verdwenen, maar als herinnering daaraan kan zo'n waterloop een belangrijk onderdeel vormen van de bescherming. Nu maatwerk en persoonlijke uitvaarten gebruikelijk geworden zijn, is het misschien een idee om ook deze manier van vervoer weer te introduceren.

Grijs

Grafmonumenten vormen een belangrijk onderdeel van begraafplaatsen. Ze bepalen door hun vormgeving en materiaaltoepassing in hoge mate het beeld. Vaak wordt aan grafmonumenten en grafvelden een ensemblewaarde toegekend. Dat wil eigenlijk zeggen dat de verschillende onderdelen elkaar versterken en beeldondersteunend werken. Zo kan een groep grafmonumenten ensemblewaarde hebben: samen vormen ze een waardevol of karakteristiek beeld, terwijl de individuele grafmonumenten van ondergeschikt belang zijn. Het kan zijn dat grafmonumenten – terecht of onterecht – geen onderdeel uitmaken van de rijksbeschermd status van een begraafplaats. Dat wil dan niet zeggen dat zij geen waarde vertegenwoordigen. Op lokaal of regionaal niveau kunnen zij zeer waardevol zijn en wat betreft de toegepaste symboliek en vormgeving iets zeggen over het verleden van de gemeenschap. Grafmonumenten bij een kerk vertegenwoordigen, samen met bijvoorbeeld een verhoogde ligging van het kerkhof, de gracht, de windsingel en het toegangshek, vaak een hoge ensemble- of beeldwaarde. Ook hier gaat het meestal niet om het individuele onderdeel of grafmonument, maar juist om het samenspel tussen de verschillende componenten en het beeld dat zij oproepen.

Vrijheid versus regels

De eigenaar van een begraafplaats kan het beeld van de grafvelden in hoge mate bepalen door het stellen van regels omtrent het gebruik van materialen en de maatvoering van grafmonumenten. De aanwezigheid van bijzondere grafmonumenten zegt iets over de vrijheid of juist de regels die in het verleden bestonden. Net als tegenwoordig kenden sommige families ook vroeger de drang zich te onderscheiden. Daartoe paste men nieuwe materialen toe en volgde men de laatste mode in vormgeving. Andere opvattingen hebben juist tot gelijkvormigheid geleid, waardoor sommige begraafplaatsen een uniek karakter hebben gekregen. In de huidige regels zou daar beter op gelet moeten worden, zeker in geval van beschermde begraafplaatsen. Als die gelijkvormigheid bijvoorbeeld de karakteristiek van de begraafplaats vormt, dan zou daar op doorgegaan moeten worden om het beeld in stand te houden. Een zekere vrijheid bij het plaatsen van nieuwe monumenten biedt weliswaar gelegenheid aan nieuwe verschijningsvormen en materiaaltoepassingen, maar kan in geval van beschermde grafvelden het specifieke karakter aantasten. Hoe vaak zijn in de loop der tijd verticale, natuurstenen grafmonumenten met kruis niet vervangen door lage, brede golfkoppen van gekleurd, hoog gepolijst graniet? Het tegenovergestelde – het plaatsen van zogenaamd oude grafmonumenten – is ook niet wenselijk. Dat is in zekere zin geschiedvervalsing. Het is de kunst om met behulp van goede regels grafvelden die enkele eeuwen grafcultuur laten zien in stand te houden. Dat daar ook passende moderne grafmonumenten tussen staan, maakt het beeld alleen maar completer.

Sloten rondom begraafplaatsen, zoals hier bij de oude Noorderbegraafplaats in Assen, dienden eenvoudigweg als drainage

Het oude gedeelte van de Rooms-katholieke Begraafplaats aan de Mastendreef in Bergen op Zoom laat zien hoe individuele grafmonumenten als het ware samensmelten tot een monumentaal geheel

Beth Haim te Ouderkerk aan de Amstel: de kracht van dit gedeelte van de begraafplaats is de eenvoud en de grote eenvormigheid van de grafmonumenten

ORGANISATIE

Veel beslissingen over hoe om te gaan met een beschermde begraafplaats worden op beleids- en beheersmatig niveau genomen. Dat is goed, maar biedt in principe te weinig houvast wanneer er problemen ontstaan. Er zijn gevallen bekend waarbij op beheersniveau werd afgesproken dat op de begraafplaats alleen nog grafzerken geplaatst mochten worden van een goede kwaliteit en gezocht, niet hoog gepolijst. Echter, in de gemeentelijke verordening op de begraafplaatsen was hierover niets geregeld, waardoor nabestaanden in het gelijk werden gesteld toen ze een hoog gepolijste steen wilden plaatsen. Het is daarom zaak om beleidsvoornemens die bescherming of instandhouding beogen, ook vast te leggen in de verordeningen of reglementen.

Gesloten begraafplaatsen heropenen

In het verleden zijn begraafplaatsen gesloten omdat gedacht werd dat daarmee de bescherming en instandhouding beter gewaarborgd zouden blijven. Op een enkele uitzondering na blijkt dat idee niet te werken. De begraafplaats vervalt of het onderhoud wordt zodanig dat funeraire waarden gemakkelijk verloren gaan. Een goed voorbeeld daarvan is de enorme kaalslag op begraafplaatsen nadat in het laatste kwart van de twintigste eeuw mechanisch maaien werd ingevoerd. Alles wat los zat of in de weg stond, is toen opgeruimd: kransdozen, vazen, graf-giften en dergelijke. Daarmee is een grote rijkdom aan funeraire parafernalia verloren gegaan. Door de begraafplaats open te houden verandert deze weliswaar, maar de funeraire waarden zullen vermoedelijk meer behouden blijven. Het heropenen van een begraafplaats om deze opnieuw in gebruik te nemen is dan ook vaak het overwegen waard.

Overigens moet gesteld worden dat voor bijvoorbeeld het plaatsen van een columbarium of het bijzetten van urnen, een heropening niet nodig is. De Wet op de lijkbezorging heeft het bij sluiting alleen over begraven en asbijzettingen vallen daar niet onder. Wanneer men wel degelijk ook weer wil gaan begraven, dan dient vooraf goed te worden onderzocht of dat technisch mogelijk is (afstand tot bebouwing, grondwater en dergelijke) en op welke wijze de historische waarden mee ontwikkeld kunnen worden. Er moet dus een goede analyse gemaakt worden van de aanwezige historische elementen en de kwaliteit ervan. Vervolgens kan worden gezien hoe het nieuwe begraven binnen de historisch waardevolle context kan worden ingepast. Bijvoorbeeld door hergebruik van oude grafmonumenten of door alleen bepaalde delen van de begraafplaats voor nieuwe begravingen te bestemmen.

VERGUNNING

Ingevolge artikel 11 van de Monumentenwet 1988 is het verboden een beschermd monument te beschadigen of te vernielen en is het zonder vergunning verboden een beschermd monument af te breken, te verstoren, te verplaatsen of in enig opzicht te wijzigen. Ook het herstellen, gebruiken of laten gebruiken van een beschermd monument op een wijze waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht, is verboden zonder vergunning.

Dit betekent dat voor alle hierboven beschreven ingrepen een vergunning moet worden aangevraagd bij Burgemeester en Wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen. Burgemeester en Wethouders dienen ter advies een afschrift te verzenden aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en, wanneer het monument buiten de bebouwde kom is gelegen, aan Gedeputeerde Staten. Burgemeester en Wethouders dienen binnen drie maanden, maar ten hoogste binnen zes maanden, de vergunning af te geven. Zij mogen, mits bij de aanvrager kenbaar gemaakt, deze termijn verlengen met zes maanden.

Uit het voorgaande zou men de conclusie kunnen trekken dat op een beschermde begraafplaats een begrafenissen of plaatsing van een grafmonument al zou kunnen leiden tot het moeten aanvragen van een vergunning. Dit kan echter niet de bedoeling zijn. Daarom is in de wet een artikel opgenomen waarin wordt gesteld dat bij toepassing van de wet rekening wordt gehouden met het gebruik van het monument. Aangezien begraven inherent is aan het gebruik

Gesloten begraafplaatsen, of delen daarvan, leveren vaak een romantisch beeld op ten aanzien van het groen, maar de funeraire waarden raken letterlijk overwoekerd door gebrek aan onderhoud. Algemene Westerbegraafplaats te Enschede

Op de oude begraafplaats van de penitentiaire inrichting Veenhuizen heeft men de taxussen op de hoofallaan vervangen. Te zijner tijd zal het beeld weer compleet zijn

Toegangspoort met brug en hekwerk van de Rooms-katholieke Begraafplaats in Purmerend

van een begraafplaats zal hier dus rekening mee gehouden worden. Dit neemt niet weg dat een eigenaar van een beschermd begraafplaats zelf nadere eisen kan stellen aan het plaatsen van nieuwe grafmonumenten.

ENKELE VEEL GESTELDE VRAGEN

Verplaatsing

Kan een beschermd grafmonument waarvan de grafrechttermijn niet is verlengd, verplaatst worden om zodoende ruimte te creëren voor andere graven?

Voor een dergelijke wijziging is altijd een vergunning nodig. Bij de beoordeling moet worden gezien wat de aard van de bescherming is. Wanneer die gericht is op het belang van de persoon die er begraven ligt, dan moet het grafmonument zo veel mogelijk in situ worden bewaard. In andere gevallen moeten er zwaarwegende belangen zijn om het grafmonument te verplaatsen. In sommige gevallen zal het graf zelf ook mee verplaatst dienen te worden. Wanneer de grafmonumenten niet expliciet beschermd zijn, dan is het in principe mogelijk deze te verplaatsen, mits dit past in het karakter van de begraafplaats. Het is bijvoorbeeld niet de bedoeling de grafmonumenten elders te bewaren, in een situatie waarin zij niet tot hun recht komen.

Hergebruik

Kunnen grafmonumenten op een beschermd begraafplaats hergebruikt worden en moet daar een vergunning voor worden aangevraagd?

Hergebruik wordt aangemoedigd, omdat hiermee de karakteristiek van een begraafplaats intact kan worden gehouden, terwijl er gewoon doorbegraven wordt. Dit is in overeenstemming met de aard van de begraafplaats en zou in principe zonder vergunning kunnen. Wel moet dan duidelijk zijn dat er geen al te grote wijzigingen aan het grafmonument plaatsvinden. Het gaat hier om hergebruik van het grafmonument, niet om bijzettingen in een bestaand graf. Daarbij blijft immers het grafmonument bij dezelfde familie en wordt er niets gewijzigd, behalve dat er een naam aan toegevoegd wordt. Gaat het om een expliciet beschermd grafmonument, dan is er wel een monumentenvergunning nodig.

Grafbeplanting

Mag verwaarloosde of doorgegroeide grafbeplanting zonder meer worden verwijderd?

Op menige begraafplaats is in het verleden nauwelijks opvolging gegeven aan bestaande regels in verordeningen. Een van die regels is bijvoorbeeld de toegestane hoogte van grafbeplanting. Door niet tijdig te hoge beplanting te verwijderen of te snoeien zijn veel begraafplaatsen nu begroeid met metershoge coniferen, buxus, roos of zelfs bomen. Dat heeft er soms toe geleid dat sobere, geometrische begraafplaatsen een romantische en minder sobere aanblik hebben gekregen. Wanneer echter plotseling besloten wordt om de regels met betrekking tot grafbeplanting toe te passen, dan kan dat leiden tot complete kaalslag en veel problemen bij nabestaanden en bezoekers. Men kan beter bezien hoe de beheersverordening aangepast zou moeten worden en hoe men het probleem in de toekomst door goed beleid en daarop aansluitend beheer denkt te voorkomen.

SUBSIDIE

Een van de meest gestelde vragen van beheerders en eigenaren van begraafplaatsen gaat over subsidies. Voor onderhoud of restauratie is vaak veel geld nodig. De overheid heeft wel mogelijkheden geschapen om restauraties financieel te ondersteunen, maar de vraag is meestal groter dan het aanbod. Primair is de eigenaar verantwoordelijk voor de instandhouding van zijn bezit. Hij dient te zorgen voor goed onderhoud en zonodig voor restauratie. De overheid kan hierin financiële ondersteuning geven, maar het huidige stelsel daarvoor is te ingewikkeld en staat te ver af van de praktijk. Het is de bedoeling dat per 1 januari 2006 de huidige regelingen (Brrm 1997 en Brom) vervangen worden door het Besluit rijkssubsidiëring instandhouding

In sommige gevallen zijn individuele grafmonumenten expliciet beschermd op grond van hun unieke waarde. De grafmonumenten die om zo'n beschermd monument heen staan, zijn dan wel degelijk van belang voor het totale beeld. Grafmonument Van Bulderen op de Noorder-begraafplaats te Assen

Hoewel Huis te Vraag in Amsterdam gesloten is, wordt deze begraafplaats op een dusdanige wijze onderhouden dat flora en fauna hier optimaal kunnen gedijen

LITERATUUR

- Aptroot, André, en Kok van Herk, *Algen, korstmossen en mossen op monumenten*, Info Restauratie en beheer 16, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1999, te bestellen via info@monumentenzorg.nl
- Attema, Ypie, e.a., *Instandhouding en herstel van historische natuurstenen graftekens*, Info Restauratie en beheer 18, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2000, te bestellen via info@monumentenzorg.nl
- Attema, Y., en L. Bok (red.), *Begraafplaatsen als cultuurbezit*, Den Haag 2003 (met uitgebreide literatuuropgave)
- Bok, Leon, *Verantwoord omgaan met funerair erfgoed. Een methode*, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2003, te bestellen via info@monumentenzorg.nl
- Deventer-Klootwijk, J.L. van, e.a., *Thematisch handboek lijkebezorging*, Den Haag 2000-2004
- Hofmeijer-van Ham, Marja, e.a., *Instandhouding van historische graftekens van ijzer, kunststeen en hout*, Info Restauratie en beheer 19, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2000, te bestellen via info@monumentenzorg.nl
- Putten, W.G.H.M. van der, *Vraagbaak begraven en cremeren, 200 veel gestelde vragen*, Den Haag 2004
- Wille, Ada, *De laatste tuin*, Utrecht 2004

monumenten (Brim). In deze regeling worden restauratie en onderhoud geïntegreerd en wordt de nadruk gelegd op het stimuleren van onderhoud. De huidige regelingen, waarin gemeenten en provincies een rol spelen, komen geheel te vervallen. In eerste instantie zal de nieuwe regeling voornamelijk toegepast worden op gebouwde monumenten. Hoewel het de bedoeling is om de subsidiëring toe te passen op alle categorieën monumenten, zullen de zogenaamde 'groene monumenten' vooralsnog niet gesubsidieerd worden. In tegenstelling tot de oude regeling zullen in het Brim gemeenten wel in aanmerking kunnen komen voor subsidie. Het Brim wordt geleidelijk ingevoerd tussen 1 januari 2006 en 2011. Allereerst zullen woonhuizen en boerderijen in aanmerking komen en vervolgens zullen er elk jaar subcategorieën instromen. De tekst van de huidige regelingen, Brm 1997 en Brm, zijn bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te verkrijgen, evenals de Beleidsregels onderhoud en restauratie monumenten: info@monumentenzorg.nl.

Ten aanzien van een aantal specifieke zaken rondom begraafplaatsen is het volgende nog van belang. Voor een grafmonument dat onderhoud of restauratie behoeft, dient in principe de eigenaar of degene met een – al dan niet beperkt – zakelijk recht subsidie aan te vragen. Dit natuurlijk zo veel mogelijk in overleg met de rechthebbende.

TOT SLOT

Om de gang van zaken op een begraafplaats – beschermd of niet beschermd – voor de langere termijn in goede banen te leiden, kan een Plan voor Instandhouding en Ontwikkeling van Beschermden Begraafplaatsen uitkomst bieden. Aan de hand van deze door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg ontwikkelde methode, waarin ook een financiële paragraaf is opgenomen, kan een eigenaar een toekomstvisie ontwikkelen die de instandhouding en ontwikkeling van een begraafplaats waarborgt. Op basis van die visie kan bijvoorbeeld bij Burgemeester en Wethouders een vergunning aangevraagd worden voor een groot deel van de werkzaamheden die normaal plaatsvinden op een begraafplaats, maar die het karakter hebben van wijzigingen of veranderingen, zoals het plaatsen of verwijderen van grafmonumenten en het grote groenonderhoud. Dagelijkse snoei- en maaiwerkzaamheden of begraven vallen niet onder het vergunningstelsel. In onze brochure *Verantwoord omgaan met funerair erfgoed* wordt de methode uitvoerig besproken. De brochure is op te vragen via info@monumentenzorg.nl.

INFORMATIE

Voor informatie en advies over dit onderwerp kunt u contact opnemen met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg: Leon Bok, funerair deskundige, 030 - 69 88 621, l.bok@monumentenzorg.nl.

NUTTIGE ADRESSEN

De Terebinth (Vereniging voor Funeraire Cultuur)
Molenweg 2, 3911 SH Rhenen
0317 - 61 60 72
terebinth@begraafplaats.org, www.terebinth.nl

Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB)
Nassauweg 200, 3314 JR Dordrecht
078 - 61 33 411, fax 078 - 61 40 959
lob@begraafplaats.nl, www.begraafplaats.nl

Het grafmonument van J.D. Zocher op de door hem ontworpen begraafplaats aan de Kleverlaan te Haarlem

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

Broederplein 41 • 3703 CD Zeist
Postbus 1001 • 3700 BA Zeist

☎ | 030 - 69 83 211
☎ | 030 - 69 83 456 *InfoDesk*
☎ | 030 - 69 16 189
📧 | www.monumentenzorg.nl
📧 | www.monumenten.nl
@ | info@monumentenzorg.nl